

HANAFIY FIQHI BORASIDAGI MO‘TABAR MANBALAR: ILMIY TAHLIL VA TARIXIY NAZAR

Muallif: Razzoqov Yahyo Habibulloyevich

Toshkent islom instituti

"Aqoid va fiqhiy fanlar" kafedrası

katta o‘qituvchisi

Hanafiy fiqhi borasidagi mo‘tabar manbalar: ilmiy tahlil va tarixiy qarash**Kirish**

Islom huquqi (fiqh) musulmon jamiyatlarining diniy, ijtimoiy va huquqiy hayotini tartibga solishda beqiyos ahamiyatga ega bo‘lgan sohaga aylangan. Fiqh ilmi tarixida to‘rtta asosiy mazhab shakllangan bo‘lib, ulardan eng keng tarqalganlaridan biri bu — Hanafiy mazhabidir. Bu mazhab nafaqat tarixiy hududlarda, balki bugungi Markaziy Osiyo, Turkiya, Pokiston, Hindiston, Afg‘oniston, Rossiya musulmonlari orasida ham keng qo‘llaniladi.

Hanafiy fiqhi yuksak ilmiy metodologiya asosida rivojlangan bo‘lib, uning asosiy manbalari ko‘p asrlar davomida islom huquqshunosligining poydevori bo‘lib xizmat qilgan. Ushbu maqolada Hanafiy fiqidagi mo‘tabar manbalar, ularning mualliflari va tarixiy ahamiyati tahlil qilinadi.

Hanafiy fiqhining asoschilari va ilk rivojlanish bosqichlari

Hanafiylik Abu Hanifa (Nu‘mon ibn Sobit, vafoti: 767 milodiy / 150 hijriy) tomonidan asos solingan. U kishining fiqhiy qarashlari dalilga asoslangan fikr yuritish (ra‘y) va qiyosga tayangan metod bilan ajralib turadi. Abu Hanifaning bevosita shogirdlari Abu Yusuf (v. 798) va Muhammad ash-Shayboniy (v. 805) bu mazhabni tizimlashtirishda va yozma meros tarzida saqlab qolishda muhim rol o‘ynagan.

Asosiy fiqhiy manbalar va ularning mualliflari**1. Al-Hidoya**

Muallif: Burhoniddin al-Marghinoni (v. 1197)

Bu asar Hanafiy fiqhi bo‘yicha eng mashhur va mu‘tabar manbalardan biridir. U asosan "Bidayat al-Mubtadi" nomli asarga yozilgan sharh bo‘lib, muallif fiqhiy masalalarni bayon qilishda dalillar va qiyoslar orqali chuqur tahlil beradi. "Al-Hidoya" asari islom dunyosida huquqiy manba sifatida keng tarqalgan va ko‘plab sharh va hoshiya yozilgan.

2. Bahr ar-Roiq

Muallif: Ibn Nujaym al-Misriy (v. 1563)

Ushbu asar "Kanz ad-Daqa‘iq" nomli matnga yozilgan keng sharh bo‘lib, muallif unda fiqhiy masalalarni dalillar bilan yoritadi. Ibn Nujaym fiqhiy uslubda

qiyos, istihson va urfga asoslanishni kuchli qoʻllagan va zamonasining yetuk faqihlaridan boʻlgan.

3. Kanz ad-Daqa'iq

Muallif: Najmuddin Ahmad ibn Muhammad an-Nasafiy (v. 1310)

Bu matn qisqa va konspektiv tarzda fiqhiy qoidalarini bayon etadi. Koʻplab sharhlar yozilgan. "Kanz" koʻplab islomiy ta'lim muassasalarida asosiy darsliklardan biri hisoblangan

4. Al-Mukhtor li-l-Fatwa

Muallif: Abu Fadl al-Mavsili (v. 1284)

Mazkur asar Hanafiy mazhabidagi fatvo berishda qoʻllaniladigan asosiy qoidalarini jamlagan boʻlib, u "Ikhtiyor li-ta'lil al-Mukhtor" nomi bilan mashhur sharhga asos boʻlgan.

5. Multaqa al-Abhur

Muallif: Ibrahim al-Halabi (v. 1549)

Bu asar Hanafiy fiqhidagi koʻplab muhim asarlarning xulosasi boʻlib, u Usmoniylar davrida qozilar uchun qoʻllanma boʻlib xizmat qilgan.

6. Bada'i as-Sana'i

Muallif: Abu Bakr al-Kasaniy (v. 1191)

Bu asar "Bada'i as-Sana'i fi Tartib ash-Shara'i" nomi bilan mashhur boʻlib, u Hanafiy fiqhidagi tartib va tizimga asoslangan yondashuvi bilan ajralib turadi. Al-Kasaniyning asari nafaqat fiqhiy fatvolar, balki ijtimoiy va iqtisodiy masalalarni ham қамраб олади (Zuhayli, 1998).

7. Al-Mabsut

Muallif: Shamsul A'imma as-Sarakhsi (v. 1090)

Ushbu asar Hanafiy fiqhining eng katta va mukammal manbalaridan biri hisoblanadi. Asar 30 jildidan ortiq hajmda boʻlib, fiqhiy masalalarning dalil va nuqtai nazarlari chuqur bayon etilgan.

Hanafiy manbalarining metodologik yondashuvi

Hanafiy fiqh manbalari nafaqat natijaviy fatvolarni, balki ularning ortidagi dalillar, qiyos, istihson, ijmoʻ, urf va boshqa uslublarni ham oʻz ichiga oladi. Shu jihatdan, ularning manbaviy boyligi hozirgi zamonaviy huquqshunoslik bilan qiyoslash imkonini beradi.

Xulosa

Hanafiy fiqhi islom huquqshunoslik tarixida chuqur ildiz otgan, boy va izchil ilmiy metodologiyaga asoslangan tizimdir. Yuqorida sanab oʻtilgan moʻtabar manbalar va ularning mualliflari musulmon jamiyatlarining diniy-huquqiy hayotiga beqiyos hissa qoʻshgan. Bugungi kunda ham bu manbalar islomiy yondashuvlarni ilmiy asosda oʻrganish va zamonaviy masalalarga yechim topishda asosiy omil boʻlib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Al-Marginani, Burhanuddin. *Al-Hidāyah fī Sharh Bidāyat al-Mubtadī*. Qohira: Dar al-Ma'rifa, 2000.
2. Ibn Nujaym, Zaynuddin. *Bahr ar-Ra'iq Sharh Kanz ad-Daqa'iq*. Beirut: Dar al-Fikr, 1991.
3. An-Nasafiy, Ahmad ibn Muhammad. *Kanz ad-Daqa'iq*. Istanbul: Matbaa al-Amira, 1890.
4. Al-Mawsili, Abu Fadl. *Al-Mukhtār li-l-Fatwā*. Dar al-Kutub al-Ilmiyya, 2002.
5. Al-Halabi, Ibrahim. *Multaqa al-Abhur*. Istanbul: al-Maktaba al-Islamiyya, 1986.
6. Al-Kasaniy, Abu Bakr. *Bada'i as-Sana'i*. Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyya, 1996.
7. As-Sarakhsi, Shamsul A'imma. *Al-Mabsut*. Beirut: Dar al-Ma'rifa, 1993.
8. Zuhayli, Wahba. *Al-Fiqh al-Islami wa Adillatuhu*. Damashq: Dar al-Fikr, 1998.
9. Kamali, Mohammad Hashim. *Principles of Islamic Jurisprudence*. Islamic Texts Society, 2008.
10. Makki, Muhammad. *Tārīkh al-Fiqh al-Islāmī*. Al-Azhar University Press, 2005.
11. Ibn Abidin, Muhammad Amin. *Radd al-Muhtar 'ala ad-Durr al-Mukhtar*. Beirut: Dar al-Fikr, 1992.